

AN EXAMINATION ON THE ICONOGRAPHY OF MYTHOLOGICAL TIME

Sena Hümevra TARHAN*¹
Celalettin VATANDAŞ**

*Doktora Öğrencisi (100/2000 YÖK Programı), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
**Prof. Dr. Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi

Abstract

Time is a concept that is processed in many different disciplines. In mythology, on the other hand, it is processed through the gods with whom it is associated or given different qualities. Time is identified with the Titan God Kronos in Greek mythology and gives him the ability to become the god of time. Kronos is a myth that has been the subject of many different types of works in the history of art. One of them is the work "Saturn Devouring His Son" by the Spanish painter Francisco Goya. In this research, which aims to examine the processing of the Time God Kronos, document analysis was used as a data collection method. The method of analysis is Erwin Panofsky's method of iconographic and iconological criticism. As a result of the research, it is found that Goya ate his child while painting the god of time for fear of prophecy. Also, it has been achieved that both feelings about his own life and elements related to the situation of the country he is in are reflected in the work with elements based on contrasts such as old and young, existence and destruction, destroyer and destroyed.

Keywords: Greek and Roman Mythology, Cronus, Iconographic and Iconological Criticism, Erwin Panofsky, Francisco Goya

MİTOLOJİK ZAMANIN İKONOĞRAFİLEŞTİRİLMESİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Özet

Üzerinde konuşulması zor bir kavram olan zaman, birçok farklı alanda işlenmekte ve kendine yer edinmektedir. Mitolojide ise zaman bir süre olmaktan ziyade ilişkilendirildiği ya da farklı nitelikleri olan tanrı figürleri üzerinden işlenmektedir. Yunan mitolojisinde Titan Tanrı Kronos, zaman tanrısı olarak bilinmektedir. Kronos sanat tarihinde birçok farklı türde eserin konusu olmuş bir mitolojik karakterdir. Bu eserlerden biri İspanyol ressam ve gravür sanatçısı Francisco Goya'nın "Çocuklarını Yiyen Satürn" resmidir. Eserde Kronos (Roma mitolojisindeki adıyla Satürn) çocuğunu yemektedir. Araştırma, zaman tanrısı Kronos'un bu eserdeki işlenişinin incelenmesi amacını taşımaktadır. Ayrıca nitel araştırma yöntemlerinden veri toplama aracı olarak doküman inceleme kullanılmıştır. Analiz yöntemi ise Erwin Panofsky'nin ikonografik ve ikonolojik eleştiri yöntemidir. İnceleme sırasında eser, yöntemin üç basamağı ile ele alınmıştır. Araştırma sonucunda Goya'nın zaman tanrısını resmederken onun kehanetin korkusuyla çocuğunu yediği görülmektedir. Aynı zamanda hem kendi hayatıyla ilgili ümitsizlik, depresiflik gibi duyguların hem de içinde bulunduğu ülkenin durumuyla ilgili unsurların yaşlı ve genç, baba ve oğul, var etme ve yok etme, yok eden ve yok edilen gibi zıtlıklar üzerine kurulu öğelerle esere yansıtıldığına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yunan ve Roma Mitolojisi, Kronos, İkonografik ve İkonolojik Eleştiri, Erwin Panofsky, Francisco Goya

1.Giriş

Zaman, insanın var olmasının bir uzantısı ve gerekliliğidir. Çevreyi, dünyayı, doğayı anlamaya çalışan insanoğlu zamanı anlamak için de çeşitli çalışmalar yapmıştır. Önceleri doğaya dair olayları tanrı ile ilişkilendiren insan, şiddetli doğa olaylarını tanrının öfkesi olarak nitelendirmiştir. Daha sonra gök cisimlerini inceleyerek, güneşin, ayın hareketleri ile zamanı anlamlandırmaya ve anlamaya başlamıştır. Bu gelişmelerden sonra zaman bir mefhum ya da kavram olarak düşünce tarihine girmiş ve günümüzde büyük etkilere sahip olan düşüncelerin zeminini oluşturmuştur.

Zamanın tanımlamaları çok çeşitlidir ve üzerinde anlaşılmiş bir tanımı yoktur. Dünyaya ve tanrıya (ya da tanrılara) dair yorumlamalar ve anlamlandırmalar onun tanımlamalarını da etkilemiştir. Diğer taraftan zaman başka alanları da etkilemiş ya da konusu olmuştur. Zaman mitolojide Titan Tanrı Kronos ile ilişkilendirilmekte, ona zaman tanrısı niteliği yüklemektedir. Bunun nedeni etimolojik kaynaklı sebeplerdir. Zamanın var ettiğini

¹ Sorumlu Yazar E-mail: shtarhan@gmail.com / Doi: 10.22252/ijca.1574201

yok etmesi gibi, Kronos' ta kendi çocuklarını yutmakta, dolayısıyla onları yok etmektedir. İnsanın kendisini ve dünyayı tanımlamasının bir aracı olan sanat bünyesinde, farklı türlerdeki eserler yoluyla Kronos mitolojik bir anlatı unsuru olarak ele alınmaktadır. Bu eserlerde Kronos bazen hasat tanrısı özelliği ile elinde tırpan ya da orakla herhangi bir yerde oturmaktadır. Bazen de tırpanla babası Uranos'u biçmekte ya da çocuklarını yutmakta veya yemektir.

Bu çalışmanın konusu İspanyol ressam ve gravür sanatçısı Francisco Goya' nın çizdiği "Çocuklarını Yiyen Satürn" eserini Zaman Tanrısı Kronos'u (Satürn) ve mitini referans alarak incelemektir. Bunu yaparken Erwin Panofsky'nin ikonografik ve ikonolojik eleştiri yönteminde yararlanılmıştır. Araştırma sonucunda eserin hem sanatçının hayatıyla ilgili hem de içinde bulunduğu ülkenin durumuyla ilgili öğelerin zıtlıkları üzerinden kurulduğuna ulaşılmıştır.

2.Zaman Kavramına Genel Bakış

Zaman insanlığın kendisini ve çevresini ilk anlamlandırmaya çalıştığı dönemden günümüze gelinceye kadar birçok farklı alanda, eserde ve disiplinde ele alınmış, üzerine sorular sorulup düşünülmüş bir kavramdır. İnsanoğlunun düşünce tarihi içerisinde de farklı şekillerde yorumlanmıştır. Kavramın mekân, hareket vb. bazı ortak noktalar dışında kabul edilmiş bir anlam ya da tanımı yoktur. Genel bir tanım yapmak gerektiğinde ise bir önceki olaydan sonraki olaya giden süre; kesintisiz daimî bir değişim olarak tanımlanmaktadır. Bu değişimde şimdi geçmişe dönüşmektedir. Geçmiş, şimdi ve gelecek ise tek ve bütün halinde olan bir zamanın parçalarını oluşturmaktadır (Sosyal Bilimler Ansiklopedisi, 1991: 302).

Zamanın ele alınışları sırasında düşünürlerin yaklaşımlarında keskin bir bilimsel alan ayrımı yoktur. Örneğin polimat bir düşünür olan Antik Yunan filozoflarından Aristoteles, zaman kavramını ele alırken onu fizik, felsefe, matematik, metafizik gibi alanlar üzerinden anlamlandırmaya çalışmaktadır (Aristoteles, 2001). Fakat zamanı anlama ve yorumlamada insanoğlu yetersiz kalmaktadır. Çünkü insan zihni zamanı anlamlandırmaya dair bir şeyler gerçekleştirse bile, dil bunu ifade etmede yetersiz kalmaktadır. Fakat bu durum insanın zamanı günlük yaşantısında kullanmasında ya da ele almasında değil, daha kapsamlı ve soyut meselelerde gün yüzüne çıkmaktadır (Vatandaş, 2020: 116-117). İnsanoğlunun günlük yaşamında da anlamlandırdığı kadarıyla, zaman onların yaşamlarını kolaylaştırmaktadır.

Şimdinin geçmişe dönüşmesi ve bunun kesintisiz şekilde devam etmesi zamanın harekete (Cevizci, 1999: 943) veya devinime dayalı olan temelinden kaynaklanmaktadır. Bu hareket ise döngüsel zaman ya da lineer zaman olarak gerçekleşmektedir. Bu ayırmadaki fark ise zamanın başlangıcının ve sonunun olup olmadığına ya da tekrarlanıp tekrarlanmadığına dair yaklaşımlarla ilgilidir. Döngüsel zamanda zaman devamlı olarak tekrarlanmakta ve yenilenmektedir. Lineer zamanda ise zaman tıpkı bir nehrin çizgisel akması gibi ilerlemekte, dolayısıyla bir tekrarlama durumu olmamaktadır (Çelik, 2010: 70).

Zamana dair tanımlamalar ne olursa olsun insanoğlu bu kavramı fizik, teoloji, metafizik, astroloji, sanat vb. birçok alanda gerek başka alanlarla ilişkili şekilde gerekse başlı başına tek bir alanın içerisinde ele almıştır. Bunun en bilindik örneklerinden biri de etimolojik sebeplerden ötürü zaman tanrısı olma özelliği atfedilen Titan Tanrı Kronos'tur.

3.Yunan Mitolojisinde Zaman Tanrısı Kronos

Zaman birçok farklı alanın konusu olmuş bir kavramdır. Bu alanlardan biri de insanoğlunun beslendiği ve dünyayı anlamlandırmalarında yardımcı bir anlatı unsuru olan mitolojidir. Mitoloji hem bir sözlü anlatı olarak hem de sanat eserleri ile tasvir edilme yoluyla yararlanılan geniş bir alan ve disiplindir. Zaman mitolojide bazen bir tanrı bazen bir güç unsuru bazen de fiziksel bir aracın tasviri olarak işlenmektedir. Tüm bunlar birçok alan için de farklı yollarla kaynak niteliğindedir. Zaman tanrılarında en bilineni ve birçok sanat eserinde işlenen Kronos'tur.

Yunan Mitolojisinde 12 Titandan biri olan Kronos, Gaia (Toprak) ve Uranos' un (Gök) oğludur. Hesiodos Kronos'u kurnaz, art niyetli, Gaia'nın oğullarının en belalısı olarak tarif etmektedir. Anlatılana göre Gaia ve Uranos'un oğulları korkutucu derecede büyük bedenlere ve güce sahipti. Uranos ilk günden itibaren çocuklarından tiksindi ve onları gün yüzüne çıkarmayarak toprakta sakladı. Bu durumdan ötürü acı çeken ve kızgın olan Gaia ise bir plan hazırladı. Yaratdığı bir ak çelikle büyük bir tırpan yaptı ve oğullarını babalarını cezalandırmaları için kışkırttı. Tüm çocukları korkup sessiz kalsa da yalnızca Kronos Gaia'nın planını gerçekleştirmeyi kabul etti. Gaia tırpanı Kronos'a vererek onun saklanmasını sağladı. Gece olduğu zaman Uranos geldi ve Gaia ile oldu. Pusuda bekleyen Kronos yerinden çıktı ve Uranos'u elindeki tırpanla biçti. Uranos'tan saçılan kanlardan Erinysler, Devler, Orman Perileri doğdu. Uzunun denize saçılması ile oluşan

köpükten ise Aphrodite doğdu. Daha sonra Kronos kardeşi Rheia ile evlendi. Bu evlilikten doğan bütün çocuklarını Kronos teker teker yiyordu. Çünkü annesi Gaia ve babası Uranos tarafından kendisine söylenen kendi oğluna yenileceğine dair kehanetten korkmaktaydı. Kronos ne kadar güçlü olursa olsun oğlu onu yenecek ve kral olacaktı. Rheia ise yastaydı. Gaia ve Uranos' un yardımıyla, son çocuğu Zeus'u doğuracağı gün Girit adasına gitti. Gaia bebeği ulaşılamayacak bir mağaraya sakladı. Kronos'a ise büyük bir taşı kundağa sararak verdi. Kronos kundağa bakmadan taşı yuttu. Yıllar geçti ve Tanrı Zeus büyüdü. Kronos'u yendi, onun yuttuğu tüm kardeşlerini kurtardı ve hem ölümlülerin hem de ölümsüzlerin kralı oldu (Hesiodos, 2016: 3, 8-9,10,20-22).

Theogonia'da Kronos'un çocuklarını yeme eylemi yine aynı kitabın çevirmeninin bu bölüme dair yazdığı kısımda yutma (Erhat, 2016: 149) olarak belirtilmektedir. Çocuklarını yutan Kronos, Theogonia'da olduğu gibi çocuklarını daha sonra kusmuştur. Bu yutma eylemi bazı kaynaklarda yeme ya da parçalama olarak da geçmektedir (Can, 28; Rosenberg, 16). Bu eylem bir taraftan yamyamlığa ya da yeme eylemiyle güç elde etmeye dair farklı konulara kadar uzanabilmektedir. Diğer taraftan çocuklarını yiyen Kronos tıpkı yutan Kronos gibi özellikle resim sanatına dair eserlerde fazlasıyla işlenmektedir.

İnsanoğlu tüm mitolojik tanrılar gibi, Yunan mitolojisinin Ulu Tanrısı olan Zeus'u da anlatmaya, tasvir etmeye çalışmıştır. Fakat onlar için akıllarının alamayacağı kadar yüce olan bu varlığı anlatmak güç bir mesele olmuştur. Şairler Zeus'u anlatırken çok güçlü ve güzel vücutlu olarak düşünüp, ona ait masallar yazarlardı. Bu masalların amacı ölümlü insanoğluna onun başarılarını, büyüklüğünü ve kudreti anlatmaktı. Zeus bu masallarda, zamanın hem yaratıcı hem de yok edici gücüne sahip olan Kronos'un oğluydu. Doğan tüm çocuklarını eline verilir verilmez yutan Kronos, Şerif Can'a göre tıpkı zaman gibi bir taraftan yaratıp diğer taraftan yok etmekte ve bundan vazgeçmemekteydi (1970: 28).

Kronos'a dair anlatılara bakıldığında onun doğrudan zamanla ilgili bir özelliği ya da ilişkisi olmadığı görülmektedir. Titan Tanrı Kronos (Κρόνος), yine Yunan mitolojisinde zaman anlamına gelen *Khrónos* (Χρόνος) kelimesi ile karıştırılmaktadır. (Ayyıldız, 2022: 77-78). Öyle ki bu karışıklıkla Kronos zaman ile özdeşleşerek zaman tanrısı olarak adlandırılır olmuştur. Sonraki efsane ve açıklamalara bakıldığında Kronos'un tanrının zamanını, zamanın akışını ve geçişini simgelediği görülmektedir. İmgeleştirildiğinde ise çoğunlukla elinde tırpan bulunmaktadır. Azra Erhat'a göre bu durum, efsaneye de bakıldığında Kronos'a dair yapılmış zorlama bir yorumdur (1996: 182).

4.Sanatta Kronos'un İşlenişi

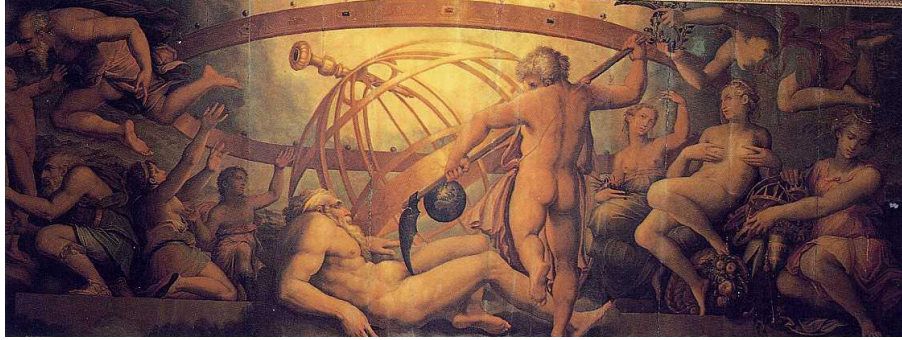
Kronos sanat tarihinde birçok farklı türde esere konu olmuştur. Bakıldığında bazı eserlerde Roma mitolojisindeki karşılığı olan Satürn ile ilişkilendirilmekte ve bu isimle sanat eseri haline getirilmektedir. Pompeii'de Dioscuri Evi'nde bulunan ve şu an Napot Arkeoloji müzesinde yer alan "Saturn" freski (Görsel 1, 2024), Rus ressam Ivan Akimov'un "Aşk Tanrısının Kanatlarını Tırpanla Kesen Satürn" tablosu (Görsel 2, 2024), İtalyan ressam Giorgio Vasari' nin "Uranus'un Saturn Tarafından Hadım Edilmesi (Cronus)" freski (Görsel 3, 2024), Jacob Matham'ın "Saturn" gravürü (Görsel 4, 2024), Hollandalı ressam Philips Galle tarafından yapılan ve Roma Tanrıları heykellerinden biri olan "Saturn" gravürü (Görsel 5, 2024), Flaman ressam Peter Paul Rubbens' in "Saturn" tablosu (Görsel 6, 2024) ve İspanyol ressam Francisco Goya' nın "Çocuklarını Yiyen Satürn" tablosu (Görsel 7, 2024) Kronos'un işlenişine dair sanat eserlerindeki örneklerinin yalnızca birkaçıdır. Bu eserlere bakıldığında çoğunluğunda Kronos'un elinde orak ya da tırpan bulunmaktadır. Bu araçlarla ya Uranos' u biçmekte ya çocukları üzerinde kullanmakta ya da bu araçları tarım ve hasat tanrısı rolüyle elinde tutmaktadır. Kronos'un çocuklarını yutması ise bu eserlerde ya yutma olarak ya da bir tür yamyamlık şeklinde onları yeme olarak tasvir edilmektedir.

Kaynak: (Görsel 1, “Saturn” Freski, Napot Arkeoloji Müzesi, Envanter Numarası 8837, www.pompeiiinpictures.com, 2024).

Kaynak: (Görsel 2, Ivan Akimov- Aşk Tanrısının Kanatlarını Tırpanla Kesen Satürn, (1802), 44,5 x 35,5 Yağlı Boya Tuval, Moskova Devlet Tretyakov Galerisi, <https://my.tretyakov.ru/app/masterpiece/10456>, Envanter numarası 78, 2024).

Kaynak: (Görsel 3, Giorgio Vasari- “Uranus’un Saturn Tarafından Hadım Edilmesi (Cronus)” Freski, (1554-1556), Vecchio Sarayı Müzesi, www.worldhistory.org, 2024).

Kaynak: (Görsel 4, Jacob Matham- “Satürn” Gravürü, (1597), Tabaka 4 1/4 x 2 7/8 inç. (10,8 x 7,3 cm), www.metmuseum.org, 2024).

Kaynak: (Görsel 5, Philips Galle – “Satürn” Gravürü, (1586), Tabaka (Kesilmiş): 11 3/16 x 6 5/16 inç. (28,4 x 16 cm), [metmuseum.org](http://www.metmuseum.org), 2024).

Kaynak: (Görsel 6, Peter Paul Rubbens – Satürn, (1636-1638), Teknik: Yağlı Boya, (182,5 x 87 cm), Envanter numarası: P001678, Prado Müzesi (Madrid), wikipedia.org, 2024; www.museodelprado.es, 2024).

5.Yöntem

Bu araştırmada İspanyol ressam Francisco Goya'nın 1819-1823 yılları arasında resmettiği "Çocuklarını Yiyen Satürn" tablosunun Zaman Tanrısı Kronos referans alınarak incelenmesi amaçlanmıştır. Sanat tarihinde Kronos'un miti üzerine yapılmış birçok eser bulunmaktadır. Bu araştırmada Francisco Goya'nın eserinin örneklem olarak alınmasının nedeni, mitte olduğu gibi Kronos'un kehanetin korkusuyla çocuklarını yemesidir. Fakat diğer eserlere bakıldığında (Bknz. Görsel 6) Kronos güç elde etmek için bilinçli bir şekilde çocuklarını yemektedir.

Araştırmanın veri toplamı yöntemi doküman inceleme, veri analiz yöntemi ise Erwin Panofsky'nin ikonografik ve ikonolojik eleştiri yöntemidir. Bu bağlamda yöntemin üç basamağı esas alınarak inceleme yapılmıştır. Literatürde bu yöntemle yapılan araştırmalara bakıldığında üç basamağın tamamının aynı anda kullanılmadığı çalışmalarında olduğu görülmektedir (Bknz. İlhan ve Civelek, 2014; Kum, 2022). Araştırma için bu yöntemin seçilmesinin sebebi esere yalnızca biçimsel yönden yaklaşmamasıdır. İnceleme sırasında eserin hikayesini ya da referans aldığı konusunu, sanatçıyı ve sanatçıyı etkileyebilecek her türlü kişisel, ruhsal, toplumsal, siyasal vb. durumu ele almaktadır. İlk etapta görünmeyen ya da fark edilmeyen şeylere de ulaşmak amaçlanmaktadır. Tüm bunlar doğrultusunda eser daha açık bir şekilde anlamlandırılabilir.

Türü ne olursa olsun bir sanat eserinin anlaşılması belli koşullara sahip olunmasını gerektirmektedir. Araştırmak, eseri bütün yönleriyle ele alıp incelemek, akli ön planda tutmak, sezgi ve izlenimlere önem vermek ve bunu dile getirmek, düşünmek, karşılaştırmak, başkalarının düşüncelerini de dikkate almak gerekmektedir. Her sanat eseri belirli bir geleneğin içinde olduğundan, eseri oluşturulduğu dönemin kültürel, tarihi ve beğeni koşullarını dikkate alarak da ele almak gerekmektedir. Tüm bu koşullarla bir eser anlaşılabilir. Bu koşulların kuramsal bir zemine oturtularak, açıklanması ve uygulanması ünlü sanat tarihçisi Erwin Panofsky tarafından gerçekleştirilmiştir (Cömert, 2010: 13, 14,15).

İkonografi, sanat eserlerinin biçimlerinden ziyade onların konusu veya anlamlarıyla ilgilenen bir sanat tarihi dalıdır. İkonografik ve ikonolojik eleştiri yönteminde ise öncelikle konu veya anlamın ve biçimin aralarındaki ayrıma bakılması gerekmektedir. Panofsky'nin bu analizi üç basamaktan oluşmaktadır. Bunlar doğal anlam, geleneksel anlam² ve içsel anlamdır. İlk basamak birincil veya doğal anlam kendi içerisinde olgusal ve ifadeşel olarak iki bölüme ayrılmaktadır. Bu basamak saf biçimleri (yani temelde renk ve çizginin belirli biçimlerini veya alışılmışın dışında belirli şekilli öbekleri bronz ve taş gibi), insanoğlu, hayvanlar, bitkiler, atlar, araçlar vb. şeyler gibi doğal nesnelerin karşılıklı ilişkileri gibi tanımlamaktadır. Kederli bir karakterin bir pozu veya mimiği olarak veya ev gibi huzurlu bir atmosferi bir iç mekânı gibi dışavurumsal nitelikler olarak kavramaktadır. Bu nedenle birincil veya doğal anlamların taşıyıcıları olarak adlandırılan saf biçimler dünyasına sanatsal motifler dünyası denilebilir (Panofsky, 1972: 3,5).

² Bu basamak Türkçe literatürde uzlaşımşel anlam olarak yer almaktadır.

Bir sonraki basamak ikincil veya geleneksel anlamdır. Burada elinde bıçak bulunan bir erkek figürünün Aziz Bartholomew'i temsil ettiği, elinde şeftali bulunan bir kadın figürünün doğruluğun kişiselleştirilmesi olduğu, bir yemek masasına belirli bir düzende ve belirli pozlarda oturan bir grup figürün "Son Akşam Yemeği"ni temsil ettiğini veya birbirleriyle belirli bir şekilde savaşıyor iki figürün "Ahlaksızlık ve Erdem Savaşı"ni temsil ettiği kavranarak anlaşılmaktadır. Bunu yaparken sanatsal motifler ve sanatsal kompozisyonlar tema veya kavramlarla birleştirilmektedir. Bu nedenle ikincil veya geleneksel bir anlamın taşıyıcıları olarak kabul edilen motiflere imgeler denilebilir ve imgelerin kombinasyonları, antik sanat teorisyenlerinin 'invenzioni'³ diye adlandırdıkları kavramdır. Bu tür imgelerin, hikâyelerin ve alegorilerin tanımı, kelimenin daha dar anlamıyla ikonografinin alanıdır. Burada biçimin aksine konudan genel olarak bahsedildiği zaman, özellikle ikincil veya geleneksel konuyu yani sanatsal motiflerde görülen birincil veya doğal anlam alanının tersine, imgelerde, hikâyelerde ve alegorilerde görülen belirli temalar veya kavramlar dünyasının kastedildiği görülmektedir (Panofsky,1972: 6).

İkonografik ve ikonolojik eleştiri yönteminin son basamağı ise içsel anlam veya içeriktir. Bu anlamda bir ulusun, bir dönemin, bir sınıfın, dini veya felsefi bir inancın temel tutumunu ortaya çıkaran, bilinçsizce tek bir kişilik tarafından nitelendirilen ve tek bir işe yoğunlaşan, temel ilkeler tespit edilerek kavranılmaktadır (Panofsky,1972: 7).

5.1. Francisco Goya ve Çocuklarını Yiyen Satürn

Romantizm akımının önemli temsilcilerinden biri olan Francisco Goya (1746-1828), Zaragoza'da küçük bir köyde fakir bir ailede doğdu. Bir ahırın duvarlarına çizdiği desenleri gören bir keşiş, onu yetiştirmek üzere yanına aldı. 1771'de kiliselere freskler yapmaya başladı. Sipariş üzerine çeşitli duvar halıları taslakları çizdi. İspanya'daki sosyal yaşamı, boğa güreşlerini, karnavalları, haydutları, bayramları, engizisyon sahnelerini renkli ve dramatik bir şekilde kendine has bir tarzda resimledi. Goya çalışmalarında doğayı kendisine öğretici olarak kabul etmekteydi. Karısı öldükten ve yirmi çocuğundan yalnızca bir çocuğu kaldıktan sonra Madrid yakınlarında bir kır evinde münzevi bir hayat yaşamaya başladı. Evinin duvarlarına devler, öldürülen erkekler, cadılar resmetti. İçinde bulunduğu bu ümitsizlik hali onun deli olarak kabul edilmesine sebep oldu (Turani, 2010: 505-506). Goya, 'sağır adamın evi' adını verdiği bu evde resimlerini doğrudan evinin duvarlarına çizmiştir. Kara resimler olarak adlandırılan ve sanatçının depresyonunun bir tür tasvirleri olan bu resimlerden biri de "Çocuklarını Yiyen Satürn" dür (Mann, 2020). Resimde Roma mitolojisinde Satürn adıyla bilinen Kronos, çocuğunu parçalayarak yemektedir. Tablo uzun bir süre geçtikten sonra evin duvarından tuvale aktarılmıştır. Günümüzde Madrid'de bulunan Prado Müzesinde sergilenmektedir.

³ İtalyanca: "buluş"

Kaynak: (Görsel 7, Francisco Goya- Çocuklarını Yiyen Satürn, (1819-1823), Teknik: Karışık Yöntem (Duvar resmi tuvale aktarıldı), (143,5 x 81,4 cm.), Envanter numarası: P00763, Prado Müzesi (Madrid), historia-arte.com, 2024; www.museodelprado.es, 2024).

6.Bulgular

Francisco Goya' nın "Çocuklarını Yiyen Satürn" eserinin ele alındığı bu araştırmada ikonografik ve ikonolojik eleştiri yönteminin üç basamağı da esas alınarak inceleme yapılmıştır. Bu incelemede ilk basamak olan birincil veya doğal anlamda eserin temelde biçimsel yönüne bakılmaktadır. Burada nesnelerin ya da figürlerin hareketlerine, kompozisyonun nasıl yapıldığına, yine nesnenin ya da figürün kompozisyondaki yerine ve birbirleriyle olan ilişkisine, tüm bunların neyi ifade ettiğine bakılarak inceleme yapılmaktadır (Can Güray, 2021:122).

Resimde eserin neredeyse büyük bir kısmını kaplayacak şekilde çizilmiş ve arka planda duran bir erkek figürü ve onun parçalayarak yemekte olduğu cinsiyeti belirsiz bir çocuk figürü bulunmaktadır. Bu çocuk figürü resmin tam orta noktasındadır. Erkek figürü uzun saçları, korku ve delilik sonucunda büyümüş gözleriyle, bir dizinin üstünde durmuş, iki eliyle sıkıca çocuğun bedenini tutmaktadır. Çocuğun bedeninden akan kanlar erkeğin eline de bulaşmıştır. Ayrıca çocuğun bedenini tutarken sıkmasından dolayı çocuğun alt bedeni normal renginde üst bedeni ise beyaza doğru yaklaşan bir renk ile tasvir edilmiştir. Resim tüm biçimsel öğelerle bütüncül olarak ele alındığında göze çarpan ilk şey, bir bütün olarak erkek figürünün ifadeli yüzü ve yemekte olduğu çocuk bedenidir. Erkek figürü yaptığı yeme eylemi yüzünden korku ve delilik halindedir. Mekân ise belirsizdir.

Yöntemin ikinci basamağı olan ikincil veya geleneksel anlamda, eserde ilk bakışta anlaşılamayan ve görülemeyen şeyler ortaya çıkartılmaktadır. Bu da eserde yer alan sembollerin, görsellerin neyi temsil ettiklerini yazılı kaynaklar referans alınarak incelenmesiyle gerçekleşmektedir (Can Güray, 2021:123).

Bu resimde Tanrı Kronos (Satürn) çocuklarından birini yerken tasvir edilmektedir. Çocuğun başı ve sağ kolu yenmiştir. Sol kolunun yenmeye devam edildiği görülmektedir. Kronos tıpkı diğer tanrı tasvirleri gibi uzun saçlı resmedilmiştir. Saçları içinde bulunduğu ruh halinden ötürü darmadağındır. Gözleri büyümüş ve gözünün beyazı belirginleşmiştir. Bir tür korku veya delilik hali içindedir. Çocuğun bedenini sıkıca tutması da buna dairdir. Ayrıca tahtan indirilme korkusu yaşamaktadır. Bir dizinin üstünde durmaktadır. Yani çocuk ona mitteki gibi doğar doğmaz verilmemiş, o çocuğu tutmuş ya da yakalamıştır. Bu resimdeki Kronos'un elinde tuttuğu beden ise yeni doğmuş bir çocuk bedeni değildir. Küçültülmüş şekilde çizilmiş yetişkin insan bedeni formundadır. Bu durum figürün vücudundaki detaylardan açıkça anlaşılmaktadır. Mitte Kronos'un çocuğuna yenilip tahtan indirileceği bildirilmiştir. Dolayısıyla Kronos içinde bulunduğu delilik ve korku halinden ötürü çocuğunu yetişkin bir rakip olarak görmekte, eserde bu doğrultuda tasvir edilmektedir. Kronos başkasına ait olan gücü elde etmekten ötürü değil, kehanetin korkusundan ötürü çocuğunu yemektedir. Yapılan eylem bir tür yamyamlık

olsa da bu durum tasvirde vurgulanmamaktadır. Mekân belirsizdir. Ya tuvale aktarım sırasında bozulma yaşanmış ya da Kronos karanlıklar içinde resmedilmiştir.

Son anlam ise içsel anlam ya da içeriktir. Bu anlamda eserin asıl anlamı ortaya çıkmaktadır. Bunu yaparken eserin üretildiği dönem ve koşulları, sanatçının sanata ve hayata karşı tutumu dikkate alınmaktadır. Ayrıca eserde bulunan simge veya sembol gibi unsurların kültürel karşılıkları da bu basamakta ele alınmaktadır (Can Güray, 2021:126).

Goya 1746-1828 yılları arasında yaşamıştır. Bu eseri ise 1819-1823 yılları arasında Madrid'de bulunan inziva evinde yapmıştır. O yıllara kadar ailesinden çok fazla kayıplar vermiş olan sanatçının yaşı da bir hayli ilerlemiştir. O evde yaptığı resimlere "Kara Resimler" adının verilmesi ve "Çocuklarını yiyen Satürn" eseri sanatçının içinde bulunduğu ümitsizlik ve depresiflik halinin sonuçlarındandır.

Sanatçının yaşamı boyunca şahit olduğu yıllar aynı zamanda İspanya için zorlu dönemlerdir. Yaşanılan siyasal ve toplumsal karışıklıkları (iç çatışmalar, Fransa'nın ülkeyi işgal etmesi ve ülkede yaşananlar gibi) sanatçı eserlerine⁴ doğrudan ya da dolaylı olarak yansıtmıştır. "Çocuklarını yiyen Satürn" de bu eserlerden biridir. Bu dönemlerde ülke de yaşanan iç karışıklıklar ve isyanlar sonucunda halk bastırılmaya çalışılmış, ölümler ve katliamlar yaşanmıştır. Örneğin Fransa'nın desteğiyle konumunu güçlendiren Kral VII Ferdinand, kendisine karşı olan Liberal Parti üyelerinden bazı kişileri idam ettirmiştir. Bu durum Satürn ve Kral, yenilen çocuklar ve öldürülen İspanya halkı gibi metaforlar ile esere yansımıştır (Kaçmaz Ateş, 2021, 318, 326).

Eserde sarı renkler ağırlıklı olsa da Kronos'un beyaz saçı bellidir. Yaşlı Kronos genç çocuğunu yemektedir. Kronos babasını tahttan indirmiş, kendi çocuklarını da tek tek yemiştir. Zaman önce babasını, daha sonra kendinden olan kendisinin var ettiğini yani çocuklarını yok etmektedir. Eserde Tanrı'nın (Kronos/Satürn) öfkesinden ziyade korkusu hakimdir. O dönemler İspanya'nın içinde bulunduğu siyasal çatışmalar, dolayısıyla halkın yaşadıkları hem eserdeki korku ve delilik durumuyla hem de devlet-halk veya baba-oğul ikiliği ile esere yansımıştır. Tüm bu durumlar ışığında görülmektedir ki eser zıtlıklar üzerinden yok eden ve yok edileni yansıtmakta ve tasvir etmektedir. Elde edilen bulgularla birlikte unutulmamalıdır ki Goya'nın bu eseri evinin duvarına yapılmış, uzun yıllar sonra tuvale aktarılmıştır. Hem geçen zaman hem de aktarım sırasında eserde muhtemelen bozulma yaşanmıştır.

7.Tartışma ve Sonuç

Yunan mitolojisinde 12 Titandan biri olan ve etimolojik kaynaklı sebeplerden ötürü zaman ile özdeşleşen Kronos (Roma mitolojisindeki karşılığı ile Satürn), bu araştırmanın örneklemini olan İspanyol ressam ve gravür sanatçısı Francisco Goya'nın "Çocuklarını Yiyen Satürn" eserinin temel kahramanını, miti ise temasını oluşturmaktadır. Babası Uranos'u tahttan indiren Kronos, tıpkı babasına yaptığı gibi kendi çocuğu tarafından tahttan indirileceği kehanetini öğrenmiştir. Kehanetin korkusuyla, doğan her çocuğunu yutmuştur. Fakat yine kendi çocuğuna yenilmiştir.

Yunan mitolojisinin bu ünlü miti sanat tarihinde birçok esere konu olmuş, hatta sinema ve reklam gibi alanlarda da farklı şekillerde işlenmiş, halkla ilişkiler literatürüne de bir sendrom olarak girmiştir. Goya bu miti evinin duvarına çizdiği "Çocuklarını Yiyen Satürn" adlı eserinde işlemiştir. Aynı evin duvarlarına çizdiği 'kara resimler' den biri olan eser, mitte birlikte hem çizildiği döneme hem de sanatçının ruhsal durumuna dair anlamlar ve öğeler barındırmaktadır.

Eseri daha iyi anlamayı amaçladığımızda bunu sanat tarihinin bir dalı olan ikonografi ile gerçekleştirebilmekteyiz. Burada eserin biçiminden ziyade anlamı üzerinde durulmaktadır. Bu amaçla sanat tarihçisi Erwin Panofsky ikonografik ve ikonolojik eleştiri yöntemi ile sanat eserlerinin anlaşılabilir olması konusunda çeşitli anlam basamakları oluşturmuştur. Bu yolla eserin anlaşılabilirliğini ve sanatçının doğrudan ya da dolaylı yollarla anlatmak istediğini belli koşullara ve bilgilere bağlamıştır. Bu basamaklar özelden genele doğru ilerlemekte ve ele alınıp incelenen tüm unsurlar son basamakta sonuca bağlanmaktadır.

Bu doğrultuda inceleme sırasında ilk basamak olan birincil veya doğal anlamda eserin biçimsel yönüne bakılmıştır. Belirsiz bir mekânda bir erkek figürü, yemekte olduğu bir çocuk bedenini iki eliyle sıkı sıkıya tutmaktadır. Korku hali içindedir. İkincil veya geleneksel anlam olan ikinci basamakta, eserde yer alan sembol ve görsellerin neyi temsil ettiklerine bakılarak ilk bakışta anlaşılabilen şeylere bakılmıştır. Bu basamakta duyduğu kehanetle babasına yaptığı gibi kendi çocuğu tarafından tahttan indirileceğini duyan Kronos (Satürn),

⁴ "2 Mayıs 1808", "3 Mayıs 1808" ve "Kara Resimler" adlı eserleri gibi.

büyük bir korkuya kapılarak karşısına çıkan çocuğunu tutmuş ya da yakalamıştır. Çocuğu mitteki gibi yeni doğmuş değil, küçük olarak resmedilmiş yetişkin biridir.

Son basamak olan içsel anlam ya da içerikte ise eserin asıl anlamı ortaya çıkmakta ve buna da eserin üretildiği döneme, sanatçının durumuna, hayatına vb. bütüncül olarak bakılarak ulaşılmaktadır. Hem içinde bulunduğu ülkenin durumu hem de kendi yaşamı içinde yaşadıkları şeyler ve karşılaştığı durumlardan ötürü ümitsizlik, depresiflik halinde olan sanatçı bu ruh halini inziva evinde duvarlarına yansıtmıştır. Yaşlı tanrı Kronos, genç çocuğunu yemektedir. Zamanın var ettiğini yok etmesi gibi, zaman tanrısı da kendi çocuğunu yok etmektedir. Her durumda eserde yok eden ve yok edilen olmak üzere iki karşıtlık vardır. Yaşlı baba genç çocuğunu yok etmekte, zaman var ettiğini yok etmekte, İspanya'da devletler-halklarını veya babalar-çocuklarını yok etmektedir.

İkonografik ve ikonolojik eleştiri yöntemi özellikle plastik sanatlar olarak da bilinen görsel sanatlara ait eserlerin incelenmesinde kullanılsa da bu sanatlarla ilişkili şekilde oluşturulan eserlerin ya da ürünlerin incelenmesinde de kullanılabilir. Örneğin "Mona Lisa", "İnci Küpeli Kız", "Kaplumbağa Terbiyecisi" vb. gibi resim sanatının önemli eserleri ile yapılan reklam kampanyaları (pazarlamaturkiye.com, 2024; medya.turktelekom.com.tr, 2024), başlı başına bir tabloyu konu alan ya da bir sahnesinde o esere yer veren filmler⁵ bu kullanımlardan yalnızca birkaçıdır. Bu da ileride yapılacak yeni araştırmalar için literatüre bir öneri niteliği taşımaktadır.

Kaynakça

- Aristoteles, (2001), Fizik, Çev. Saffet Babür, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Ayyıldız, E. (2022), *Klasik Arap Şiirinde Zaman Olgusu ve Kökeni*, ss. 67-97, S.1, C.22, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi.
- Can, Ş. (1970), *Klasik Yunan Mitolojisi*, İnkılap Kitapevi, İstanbul.
- Can Güray, Z. (2021), Erwin Panofsky'nin İkonografik ve İkonolojik Eleştiri Yöntemine Göre Kurt Schwitters'in "The Hitler Gang" Adlı Yapıtının Analizi, *İdil Sanat Ve Dil Dergisi*, Ss.120-129, S.77.
- Cevizci, A. (1999), *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul.
- Cömert, B. (2010), *Mitoloji ve İkonografi*, İstanbul, De Ki Yayınevi.
- Çelik, C. (2010), *Sosyal Zaman ve Din*, Çizgi Kitabevi, Konya.
- Erhat, A. (1996), *Mitoloji Sözlüğü*, İstanbul, Remzi Kitabevi.
- Erhat, A. (2016), "Hesiodos Eseri ve Kaynakları", *Theogonia- İşler ve Günler*, ss.81-197, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Hesiodos, (2016), *Theogonia- İşler ve Günler*, Çev. Azra Erhat- Sabahattin Eyüboğlu, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İlhan, V. ve Civelek, S. (2014), *Televizyon Ana Haber Bültenlerinin İkonografik Analizi: Kadının Yeri ve Temsili*, *NWSA-Humanities Sciences*, S.9, C.2, ss. 59-81.
- Kaçmaz Ateş, Ö. (2021), *Goya'nın Kara Resimleri ve "Köpek" Adlı Resminin Analizi*, *Sanat Dergisi*, S.37, s.317-336.
- Kum, Ö. (2022), Erwin Panofsky'nin İkonografik ve İkonolojik Eleştiri Yöntemine Göre 1979-1983 Yılları Arası Bülent Erkmek Kitap Kapağı Tasarımlarının Analizi, *Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi (TURKSOSBİLDER) C.7, S.1, ss.140-151*.
- Panofsky, E. (1972), *Studies In Iconology- Humanistic Themes In the Art of Renaissance*, Westview Press, United States Of America, http://tems.umn.edu/pdf/Panofsky_iconology2.pdf.
- Rosenberg, D. (2003), *Dünya Mitolojisi*, 3. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları.
- Sosyal Bilimler Ansiklopedisi, (Mart 1991), "Zaman", *Risale Basın-Yayın*, ss.302-304, C.4, İstanbul.

⁵ Gustav Klimt'in Öpücük Tablosu- Martin Scorsese'in Zindan Adası Filmi, Sir John Everett Millais'in Ophelia Tablosu- Lars Von Trier'in Melankoli Filmi, René Magritte'in Ay Işığı Altında Mimarlık Tablosu - Peter Weir Truman Show Filmi vb.

Turani, A. (2010). Dünya Sanat Tarihi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 14. Baskı, İstanbul.

Vatandaş, S. (2020), Zamanın ve Mekânın Sanallaşması (Felsefe ve Bilimin Nesnel Gerçekliğinden, Dijital Çağın Sanallığına: Zaman ve Mekânın Yapısal ve İşlevsel Değişimi), Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl 10, S.20, ss.115-137, Yalova.

Mann, Z. (2020), Francisco Goya: 10 Facts About This Expressive Spanish Painter, <https://www.thecollector.com/francisco-goya/>, Erişim Tarihi: 04.10.2024.

Resim Sanatını Zekayla Birleştiren 20 Yaratıcı Reklam Çalışması, <https://pazarlamaturkiye.com/resim-sanatini-zekayla-birlestiren-20-yaratici-reklam-calismasi/2/>, Erişim Tarihi: 13.09.2024.

Tablolar konuşur, engeller yok olur! #TürkiyeyeDeğer, <https://medya.turktelekom.com.tr/tablolar-konusuyor-videosu>, Erişim Tarihi: 13.09.2024.

Görsel Kaynaklar

Görsel 1, Wall Painting Of Saturn Or Chronos Or Chronus Holding A Sickle, <https://www.pompeiiinpictures.com/pompeiiinpictures/R6/6%2009%2006%20atrium%20part%203.htm>, Erişim Tarihi: 08.09.2024.

Görsel 2, Saturn with a scythe sitting on the stone and obrazami wings Cupid, <https://my.tretyakov.ru/app/masterpiece/10456>, Erişim Tarihi: 09.09.2024.

Görsel 3, The Mutilation of Uranus by Saturn (Cronus), <https://www.worldhistory.org/image/16552/the-mutilation-of-uranus-by-saturn-cronus/>, Erişim Tarihi: 09.09.2024.

Görsel 4, Saturn, from "The Planets", <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/398832>, (Erişim Tarihi: 17.09.2024).

Görsel 5, Saturn; statue of the nude god standing on a socle, holding a scythe in his right hand and a child in his left, plate 1 from "Statues of Roman Gods", <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/700983>, Erişim Tarihi:09.09.2024.

Görsel 6, https://tr.m.wikipedia.org/wiki/Dosya:Rubens_saturn.jpg, (Erişim Tarihi: 16.09.2024).

Görsel 7, Saturno devorando a su hijo, <https://historia-arte.com/obras/saturno-devorando-hijo>, (Erişim Tarihi: 16.09.2024).

Saturn, <https://www.museodelprado.es/en/the-collection/art-work/saturn/18110a75-b0e7-430c-bc73-2a4d55893bd6?searchid=c30c3cb6-2c78-341f-98ec-df9a0eb0f899>, (Erişim Tarihi: 25.10.2024).

Saturn devouring a Son, <https://www.museodelprado.es/en/the-collection/art-work/saturn-devouring-a-son/d022fed3-6069-4786-b59f-4399a2d74e50?searchid=f37244d5-50a7-ae3a-93f3-5caef247c0d0>, Erişim Tarihi: 25.10.2024.